

Nr 56.

Ankom till riksdagens kansli den 28 maj 1941 kl. 3 e. m.

*Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående
fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten
att inlösa av banken utgivna sedlar med guld m. m.*

I en den 9 maj 1941 dagtecknad proposition nr 244, som hänvisats till bankoutskottets förberedande handläggning, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för samma dag, föreslagit riksdagen medgiva, att riksbanken må för tiden från och med den 1 juli 1941 till och med den 30 juni 1942 vara fritagen från skyldigheten att vid anfordran inlösa av banken utgivna sedlar med guld efter deras lydelse, med rätt dock för riksbanken att, om förhållandena därtill giva anledning, före utgången av nämnda tid återupptaga inlösningsen av bankens sedlar.

I skrivelse den 19 april 1941 hava *fullmäktige i riksbanken* hemställt, att riksbanken måtte för tiden från och med den 1 juli 1941 till och med den 30 juni 1942 befrias från skyldigheten att vid anfordran inlösa av banken utgivna sedlar med guld efter deras lydelse. I samband härmed hava fullmäktige i huvudsak anført:

I skrivelse den 7 mars 1940 angående penning- och valutapolitiken uttalade fullmäktige, att huvudmålet för penningpolitiken sådant det i tidigare programuttalanden fastställts, nämligen eftersträvandet av största möjliga stabilitet i prisnivån, borde kvarstå orubbat. Fullmäktige underströko emellertid i samband härmed, att de medel av penningpolitisk natur, som stodo till förfogande, icke vore tillräckliga för uppnående av angivna mål. De åtgärder av allmänt ekonomisk och politisk art, som enligt fullmäktiges mening krävdes härför, behandlades av fullmäktige i nämnda skrivelse. Enligt fullmäktiges mening borde dessutom i det dåvarande läget penningpolitiken utformas med tanke på nödvändigheten att skydda landets valutaserver.

Sedan denna skrivelse avlämnades, har vårt lands ekonomiska situation undergått en avgörande förändring. Detta återspeglades redan vid behandlingen vid 1940 års lagtima riksdag av den med anledning av fullmäktiges framställning avgivna propositionen. I sitt utlåtande (nr 33) framhöll sålunda bankoutskottet bland annat, att angelägenheten att skydda valutaserven visserligen vore av stor betydelse, men att densamma på grund av den i april 1940 inträdda handelsavspärrningen tills vidare hade kommit i bakgrunden.

Riktigheten av detta uttalande har bestyrkts av den senare utvecklingen. Det alltjämt i huvudsak kvarstående avbrottet i våra förbindelser västerut har

medfört, att landets guld- och valutatillgångar endast i mycket begränsad utsträckning kunnat utnyttjas för att tillgodose importbehoven. I själva verket har det synliga tillflödet av valutor till landet varit större än förbrukningen därav. Från slutet av april 1940 till och med februari månad innevarande år har sålunda riksbankens och affärsbankernas sammanlagda guld- och valutabehållning undergått en nettoökning med omkring 115 milj. kr., medan inströmningen av valutor i riksbanken till följd av överflyttning från affärsbankerna till riksbanken under motsvarande period varit betydligt större, nämligen omkring 295 milj. kr. Detta förhållande jämte den omständigheten att valutamarknaden är underkastad statlig reglering har tills vidare gjort det möjligt att utforma penningpolitiken utan att taga hänsyn till storleken av landets valutabehållningar.

Så länge fria ekonomiska förbindelser med utlandet kunna upprätthållas, är en allmän sänkning av växelkurserna att anse som ett effektivt medel då det gäller att motverka en prisstegring. Under nuvarande förhållanden, då endast en begränsad del av varuutbytet försiggår i fria valutor, har en dylik åtgärd ej samma betydelse för prisnivån inom landet. Hänsyn till kursbestämmelserna i vissa av våra clearingavtal samt till de svenska exportintressena minskar dessutom i viss mån handlingsfriheten i detta avseende.

Då sålunda en växelkurssänkning i syfte att dämpa prisstegringen för närvarande icke torde kunna ifrågakomma, finnes det anledning att ytterligare understryka fullmäktiges ovan berörda uttalande, nämligen att penningpolitiska åtgärder icke ensamma äro tillräckliga för att hålla tillbaka en prisstegring. I själva verket synes detta uttalande ha vunnit ökad aktualitet under det sist förflutna året. Den uppgång av den allmänna prisnivån, som inträffat sedan krigsutbrottet, kunde till att börja med huvudsakligen direkt och indirekt återföras på den starka prisstegringen på importerade varor, som framkallades av de hastigt stigande frakt- och försäkringskostnaderna samt i viss utsträckning av prisstegringen i utlandet. En väsentlig del av den totala stegring av grosshandelspriserna med omkring 48 %, som enligt kommerskollegii index inträffade från augusti 1939 till februari 1941, förklaras sålunda av de stegrade importpriserna. Prisutvecklingen har sedermera i ökad omfattning kommit att stå under inflytande av de statliga pris- och kostnadsregleringarna samt, särskilt beträffande detaljpriserna, av ökad beskattning. Varuknappheten och ökningen av penninginkomsterna, i väsentlig grad framkallad av de omfattande, huvudsakligen av försvarspolitiska skäl ökade statliga utgifterna, ha även i stegrad grad verkat prishöjande. Under sådana förhållanden blir penningpolitikens betydelse för att bekämpa prisstegringstendenserna alltmera minskad. Penningpolitiska medel bliva därför i rådande läge endast länkar i den kedja av i vidsträckt mening ekonomisk-politiska åtgärder, som måste sammanfogas för att prisläget skall kunna bindas vid en icke alltför uppdriven nivå. Härvid är även att märka, att penningpolitiken icke kan ställas uteslutande i prispolitikens tjänst. Vid utformningen av de penningpolitiska åtgärderna måste nämligen dessas allmänna verkningar på samhällsekonomin beaktas.

De allmänna förutsättningarna för bibehållandet av en viss prisstabilitet ha behandlats av fullmäktige och av bankoutskottet i nyssberörda uttalanden. I sitt utlåtande den 13 mars 1941 över förslag till ny prisregleringslag ha fullmäktige ånyo fäst uppmärksamheten på vissa grundläggande förutsättningar för att prispolitiken skall kunna nå åsyftat resultat. Fullmäktige ha härvid särskilt framhållit vikten av att statens utgifter icke tillåtas överstiga de statliga inkomsterna med mera än som är oundgängligen nödvändigt, att en ökning av produktionskostnaderna motverkas, varvid en begränsning av lönestegringar och prisstegringar för jordbruks- och industri-

produkter, däribland även bränsle, är av särskild betydelse, att försörjningspolitiken inriktas på att hålla varutillgången inom landet på en hög nivå samt att inflationsförväntningar och tendenser till flykt till sakvärden bekämpas. I fortsättningen vilja fullmäktige därför begränsa sig till att framlägga vissa synpunkter med avseende på penning- och kreditpolitiken.

Bankoutskottet har i sitt utlåtande den 14 mars 1941 (nr 21) angående verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning särskilt uppehållit sig vid ränte- och lånepolitiken. Utskottet har härvid framhållit vikten av att en viss reduktion av den allmänna räntenivån kommer till stånd, dels av hänsyn till näringslivets utveckling och arbetslöshetens bekämpande, dels ur statsfinansiell synpunkt.

Enighet torde råda angående önskvärdheten av att räntorna inom landet hållas på en så låg nivå som förhållandena medgiva. Den aktuella penningpolitiska frågeställningen blir därför närmast å ena sidan hur mycket räntan kan sänkas utan att riskerna för en kreditinflation och därmed för en från penningsidan framkallad prisstegring bliva alltför stora, å andra sidan vilka medel, som böra komma till användning för att åstadkomma en räntesänkning.

Vad den första frågan beträffar, är det enligt fullmäktiges mening icke möjligt att i ett givet läge — och än mindre i förväg — på objektiva grunder fastställa, var gränserna ligga för omfattningen av de ingripanden, som i räntesänkande syfte kunna ske utan att alltför stora inflationsrisker uppkomma. Förhållandena i detta avseende äro beroende av en mängd olika faktorer av såväl ekonomisk som psykologisk art. Det är icke alltid möjligt att med penningpolitiska medel ingripa i syfte att åstadkomma ett omslag i en rådande marknadstendens på en kreditmarknad av en så förhållandevis begränsad omfattning som den svenska. Däremot torde i allmänhet resultat kunna vinnas med åtgärder som påskynda eller retardera en marknadsutveckling, som redan börjat göra sig gällande eller för vilken i varje fall de allmänna förutsättningarna kunna anses föreligga.

I detta sammanhang vilja fullmäktige påpeka, att det under de osäkra förhållanden, som rådde på kreditmarknaden i slutet av år 1939 och i början av år 1940, samt med hänsyn till omöjligheten att förutse den utrikespolitiska utvecklingen icke ansågs lämpligt att genom omfattande marknadsoperationer hindra den åtstramning av kreditvillkoren, som gjort sig gällande sedan mitten av år 1939. Såsom en följd av avspärrningen inträffade emellertid under sommaren 1940 ett omslag på kreditmarknaden, bland annat kännetecknat av en minskad kreditefterfrågan. Härigenom ökades möjligheterna att föra en räntesänkande penningpolitik utan skadliga biverkningar. Penningmarknaden har därför kunnat tillföras medel genom att staten i viss utsträckning upptagit krediter i riksbanken samt genom att denna i begränsad omfattning övertagit obligationer utan att riskerna för en överdriven kreditexpansion väsentligt stegrats. Härvid ha tendenserna till räntesänkning även på kapitalmarknaden förstärkts.

Enligt fullmäktiges mening bör, om betydande förändringar i landets ekonomiska och politiska läge icke inträffa, penningpolitiken kunna bidra till att åstadkomma den räntereduktion, som utskottet i sitt sistnämnda utlåtande förklarar vara önskvärd. Fullmäktige anse emellertid, att detta liksom hittills bör ske med försiktighet och under noga aktgivande på att tendenser till en väsentligt ökad kreditgivning icke uppstå. Detta är så mycket mera angeläget som det av prispolitiska skäl erfordras, att den köpkraft, som kan bilda underlag för en prisuppdrivande efterfrågan på varor och tjänster, neutraliseras. Såsom fullmäktige i sitt ovan nämnda uttalande angående förslag till ny prisregleringslag framhållit, kan det dock krävas att prisutvecklingen be-

häskas genom prisreglerande åtgärder utan att dessa erhålla stöd av i utpräglad grad restriktiva, penningpolitiska åtgärder av generell art.

Vad beträffar de medel, som kunna komma till användning för att påverka ränteläget i sänkande riktning, har utskottet särskilt pekat på möjligheterna att genom en samverkan mellan riksgäldskontoret och riksbanken åstadkomma en reduktion av diskontot på skattkamarväxlar. Utskottet har även framhållit, att villkoren för långfristiga lån bland annat äro beroende av den penningtillgång, som riksbanken genom köp av valutor, skattkamarväxlar, obligationer etc. ställer till marknadsens förfogande.

Fullmäktige vilja i detta sammanhang anføra, att det samarbete, som sedan lång tid ägt rum mellan riksgäldskontoret och riksbanken, starkt utvecklats sedan de stora statliga lånebehoven uppstått i syfte att i viss utsträckning ställa medel till statens förfogande utan att riksgäldskontoret direkt skulle behöva anlita marknaden och därigenom påverka lånevillkoren i åtstramande riktning. Sålunda har riksbanken genom diskontering av skattkamarväxlar, vilken diskontering under fjolåret omlades till särskilda växelkrediter, tillhandahållit medel icke blott såsom tidigare för reservförrådsnämndens inköp i utlandet, utan även sedan början av år 1940 för andra statliga likvider i utländska valutor eller guld. Vidare har genom överenskommelse mellan riksbanken och riksgäldskontoret till det senare såsom kassaförstärkning överlämnats i riksbanken för statliga myndigheters räkning inestående medel. Dessutom har riksbanken vid skilda tillfällen avlämnat bud på och övertagit skattkamarväxlar, i regel i konkurrens med affärsbankerna.

Så länge det nuvarande läget icke undergår några avsevärda förändringar, kommer riksbanken även i fortsättningen att påverka tillgången på penningmarknaden huvudsakligen genom dylika, i samverkan med riksgäldskontoret vidtagna åtgärder berörande den statliga, kortfristiga upplåningen.

Emellertid böra, såsom utskottet antyder, även direkta ingripanden på den långfristiga marknaden övervägas. Från riksbankens sida ha dylika ingripanden hittills skett i viss omfattning, närmast för att hindra tillfälliga utbud att pressa marknaden samt för att utjämna spänningar mellan olika avsnitt av den långfristiga marknaden. Det bör även framhållas, att riksbanken sökt påverka utvecklingen genom vissa underhandsförhandlingar med affärsbanker, sparbanker och andra kreditinstitutioner beträffande räntesatser och kreditvillkor i övrigt. Fullmäktige anse att riksbanken bör fortsätta på den sålunda inslagna vägen.

Såsom ovan framhållits är det icke möjligt att uppdraga några allmänna riktlinjer beträffande de gränser, inom vilka här antydda åtgärder i räntesänkande syfte böra hållas för att en väsentligt ökad kreditgivning från penninginstitutens sida skall undvikas. Utskottet har uttalat, att om en ökad kreditgivning skulle komma till stånd den ekonomiska politikens ledning förfogade över möjligheter att motverka densamma, exempelvis genom åtgärder, för vilkas genomförande rätten att föreskriva, att affärsbankerna skola hålla vissa kassareserver hos riksbanken kan tjäna såsom bakgrund. Därvid torde utskottet avse, att kreditrestriktioner skulle kunna komma i fråga, varvid kassareservlagen om så erfordrades skulle kunna begagnas såsom ett påtryckningsmedel vid förhandlingar med affärsbankerna.

Det är klart, att om man är beredd att ingripa i det för närvarande fria förhållandet mellan kreditgivarna och låntagarna, de nyss avsedda gränserna för de räntesänkande åtgärdernas omfattning kunna sättas avsevärt vidare än vad som eljest skulle vara fallet. Genom mer eller mindre långtgående kreditrestriktioner, vilka enligt fullmäktiges mening i vissa situationer kunna visa sig erforderliga, torde nämligen en överdriven kreditexpan-

sion kunna förhindras. Om en dylik kreditexpansion ej motverkas genom kreditrestriktioner, måste åtstramande åtgärder av generell natur tillgripas, avsedda att framkalla ett omslag i marknadssituationen. Detta skulle emellertid medföra oro och osäkerhet på kreditmarknaden, vilket uppenbarligen skulle leda till ogynnsamma konsekvenser för näringslivet. Under sådana förhållanden är det enligt fullmäktiges mening av vikt att — om införandet av kreditrestriktioner icke anses böra ifrågakomma — dirigeringen av kreditmarknaden i riktning mot ett lättare läge icke sker för brådstörtat.

Till stöd för sin framställning om fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld efter deras lydelse ha bankofullmäktige uttalat, att ett återupptagande av denna skyldighet med hänsyn till valutamarknadens allmänna läge icke syntes kunna ifrågakomma under det kommande året.

En av fullmäktige, herr Jonsson, har enligt ett skrivelsen bifogat protokollsutdrag anfört, att han ansåge, att fullmäktige bort mera bestämt ha uttalat sig för kreditransonering såsom ett medel att förhindra en sådan olämplig eller onödig kreditgivning, som kunde verka prisstegrande och öka inflationsrisken.

Fullmäktige i riksgäldskontoret hava, efter remiss, avgivit utlåtande i ärendet och därvid förklarat sig icke hava något att erinra mot bifall till bankofullmäktiges framställning.

Föredragande departementschefen har anfört följande:

I anslutning till sin hemställan om fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld ha bankofullmäktige framlagt vissa synpunkter på penningpolitikens utformning i nuvarande läge. Fullmäktige ha därvid inledningsvis framhållit, att penningpolitikens betydelse för att bekämpa prisstegringstendenserna blivit alltmera minskad. Penningpolitiska medel vore endast länkar i den kedja av i vidsträckt mening ekonomisk-politiska åtgärder, som måste sammanfogas för att prisläget skulle kunna bindas vid en icke alltför uppdriven nivå. Penningpolitiken kunde icke uteslutande ställas i prispolitikens tjänst. Vid dess utformning måste de allmänna verkningarna på samhällsekonomin beaktas.

Med avseende på de allmänna förutsättningarna för bibehållandet av en viss prisstabilitet ha fullmäktige hänvisat till sitt utlåtande över förslag till ny prisregleringslag, där fullmäktige särskilt framhållit vikten av att statens utgifter icke tillåtas överstiga de statliga inkomsterna med mera än som är oundgängligen nödvändigt, att en ökning av produktionskostnaderna motverkas, att försörjningspolitiken inriktas på att hålla varutillgången inom landet på en hög nivå samt att inflationsförväntningar och tendenser till flykt till sakvärden bekämpas. I den nu föreliggande framställningen begränsa sig fullmäktige till utformningen av den egentliga penning- och kreditpolitiken. Fullmäktige ha därvid utgått från bankoutskottets nyligen gjorda uttalande angående ränteutvecklingen, i vilket utskottet framhållit vikten av att en viss reduktion av den allmänna räntenivån komme till stånd.

Om betydande förändringar i landets ekonomiska och politiska läge icke inträffa, borde penningpolitiken enligt bankofullmäktiges mening kunna bidra till att åstadkomma den önskvärda räntereduktionen. Detta borde ske under noga aktgivande på att tendenser till en väsentligt ökad kredit-

givning icke uppstode, detta så mycket mera som det av prispolitiska skäl erfordrades, att den köpkraft som kunde bilda underlag för en prisuppdrivande efterfrågan på varor och tjänster neutraliserades. Att fullmäktige likväl icke vilja binda räntepolitiken inom de gränser, de prispolitiska önskemålen kunna uppdraga, framgår av att till här återgivna förklaring fogats en erinran om att det kunde krävas, att prisutvecklingen behärskades genom prisreglerande åtgärder utan att dessa erhöles stöd av i utpräglad grad restriktiva, penningpolitiska åtgärder av generell art.

Efter en översikt över de möjligheter som stode riksbanken till buds att genom ingripanden på den långfristiga kreditmarknaden såväl som genom samarbete med riksgäldskontoret vid ordnandet av statens kortfristiga upplåning stödjade ränteläget utveckling i sjunkande riktning, ha fullmäktige i anslutning till bankoutskottets nyssnämnda uttalande framhållit, att gränserna för de räntesänkande åtgärdernas omfattning kunde sättas avsevärt vidare än som eljest skulle vara fallet, om man vore beredd att ingripa i det för närvarande fria förhållandet mellan kreditgivarna och låntagarna. Genom mer eller mindre långtgående kreditrestriktioner, vilka enligt fullmäktiges mening i vissa situationer kunde visa sig erforderliga, borde nämligen en överdriven kreditexpansion kunna förhindras. Om en dylik expansion ej motverkades genom kreditrestriktioner, måste åtstramande åtgärder av generell natur tillgripas, vilka kunde medföra oro och osäkerhet på kreditmarknaden. Fullmäktige ha under sådana förhållanden funnit det vara av vikt, att — om införandet av kreditrestriktioner icke ansåges böra ifrågakomma — dirigeringen av kreditmarknaden i riktning mot ett lättare läge icke skedde för brådstörtat.

Vad fullmäktige anfört angående de allmänna önskemål, som nu måste ställas på den ekonomiska politiken, innefattar ett understrykande av de riktlinjer för denna politik åt vilka statsmakterna givit sin anslutning och vilkas innebörd och räckvidd jag tidigare i olika sammanhang haft anledning att närmare utveckla. Även fullmäktiges uttalanden i räntefrågan, som utgå från nödvändigheten av att utforma penningpolitiken utan ensidigt hänsynstagande till prispolitiska krav och under beaktande av samhällsekonomin i dess helhet, anknyta till den avvägning av den ekonomiska politiken som hittills eftersträvats och ansetts böra även för framtiden eftersträvas. De påpekanden som fullmäktige göra angående utformningen av olika åtgärder i syfte att ernå den önskvärda räntesänkningen torde på ett från den angivna utgångspunkten riktigt och värdefullt sätt utveckla de av bankoutskottet framlagda synpunkterna på räntepolitiken. Det synes mig sannolikt, att riksbanken enligt av fullmäktige angivna linjer och i samarbete med övriga kreditinstitutioner skall till båtnad för produktionen kunna utan risk för inflatoriska konsekvenser förverkliga den lägre räntenivå, mot vilken utvecklingen nu synes tendera.

Då jag sålunda — med anslutning till bankoutskottets synpunkter på föreliggande spörsmål — kan i huvudsak biträda vad fullmäktige i sin framställning anfört, saknar jag anledning att här gå närmare in på de av fullmäktige berörda frågorna. Jag torde i övrigt få hänvisa till vad jag uttalat vid anmälan av förslaget till ny prisregleringslag och då särskilt till vad därvid anförts angående målet för prispolitiken.

I likhet med bankofullmäktige finner jag det med hänsyn till valutamarknadens allmänna läge uteslutet, att ett återupptagande av riksbankens skyldighet att inlösa av banken utgivna sedlar med guld skall ifrågakomma under det närmaste året.

Vid behandlingen av valutafrågan i fjol framhöll bankoutskottet, bland annat, att en väsentlig förutsättning för att största möjliga stabilitet i prisnivån skulle kunna bevaras vore att så vitt möjligt undvika, att den allmänna köpkraften i landet ökades. I sådant avseende borde en stegring av ersättningen till de i näringslivet arbetande produktionsfaktorerna i görligaste mån begränsas. Den ofrånkomliga prisstegring, som föranletts av fördyrad import samt nya eller höjda skatter, medförde — framhöll utskottet — vid oförändrad inkomstnivå en sänkning av levnadsstandarden och utgjorde en börda, som samtliga medborgare hade att påtaga sig på grund av tidsläget.

Liknande synpunkter hava ytterligare understrukits av bankofullmäktige i deras ovan intagna framställning ävensom i den allmänna motiveringen till det förslag till prisregleringslag, som förelagts riksdagen i propositionen nr 217. Fullmäktige framhålla sålunda vikten av att den köpkraft, som kan bilda underlag för en prisuppdrivande efterfrågan på varor och tjänster, neutraliseras. I nyssnämnda proposition erinras, att man ansett sig kunna godtaga prisstegringen såsom ett direkt uttryck för den försämrade varuförsörjningen samt att penningpolitikens mål bör vara att förhindra en försämring av penningvärdet genom ökning av den för efterfrågan disponerade köpkraften. Enligt departementschefens uppfattning måste man, för att en köpkraftsökning skall förhindras, räkna med att genom prisreglerande åtgärder förebygga en ansvällning av köpkraft och efterfrågan, vilka åtgärder böra ha till syfte att begränsa prisstegringarna till det minimum, som motiveras av försämringen av försörjningsläget. Härav följer, att en förbättrad försörjning eller sänkta kostnader skola komma till uttryck i sänkta priser. I anslutning härtill uttalar departementschefen, att den nuvarande höga prisnivån icke bör antagas bestående längre än hindren för den normala varuförsörjningen kvarstå, medan å andra sidan en fortsatt väsentlig prisstegring icke bör förutsättas annat än i händelse av en ytterligare försämring av försörjningsläget.

Departementschefen konstaterar, att den ekonomiska politiken under kriget ställts inför en tredubbel uppgift. Den har måst syfta till att förhindra eller försvåra en prisstegring, som innebär försämring av penningvärdet, men samtidigt att hålla uppe sysselsättningen och att främja produktionen av ersättningsvaror. Dessa krav äro — framhåller departementschefen — icke alltid lätta att sinsemellan förena, och åtgärderna ha icke kunnat ensidigt inriktas på att tillgodose det ena eller det andra. I stället har man fått eftersträva en inbördes avvägning mellan de olika önskemålen och en successiv anpassning av politiken efter de krav, som vid olika tidpunkter framstått såsom de viktigaste.

I likhet med bankofullmäktige och departementschefen anser utskottet, att penningpolitiken alltjämt bör inriktas på att — tillsammans med vissa andra delar av den ekonomiska politiken och med beaktande av dennas uppgifter i övrigt — motverka tendenserna till en fortgående allmän prisstegring, i den mån den överstiger vad som kan anses motsvara försörjningslägets försämring vid oförändrad inkomst- och köpkraftsnivå. Det är icke alldeles klart,

i vad mån den senaste tolv månadersperiodens prisstegring överskridit denna gräns. Kommerskollegii partiprisindex har från mars 1940 till mars 1941 stigit med 20 procent. Den vida övervägande delen av denna stegring har framkallats av importvarornas fördyring och av den prisförhöjning, som vissa autoritärt prissatta samt priskontrollerade varor undergått. Denna stegring synes endast till mindre del ha medfört eller framkallats av en höjning av inkomstnivån för de i produktionen deltagande. Man saknar vidare anledning antaga, att marginalen mellan parti- och detaljpriserna utvecklats på ett sådant sätt, att de med varudistributionen sysselsatta folkgrupperna erhållit en väsentlig inkomstökning under nämnda period. Någon avsevärd ökning av den i pengar uttryckta nationalinkomsten har synbarligen ej ägt rum, även om inkomstnivån för vissa folkgrupper något höjts utan ökning av deras produktiva insatser. Det uppställda penningpolitiska målet har sålunda visserligen ej helt uppnåtts, men prisstegringen avspeglar uppenbarligen till övervägande del försörjningslägets försämring och kan alltså icke anses som en fortskridande inflationsrörelse, innebärande en allmän höjning av penninginkomsterna. Riktigheten av denna uppfattning finner ett visst stöd i tillgängliga siffror rörande detaljhandelns omsättning, vilka icke tyda på någon allmän höjning av inkomster och köpkraft.

När det gäller att bedöma förutsättningarna för den framtida penningpolitiken och den därmed samordnade ekonomiska politiken i övrigt ur här ifrågakarande synpunkter, kan det vara lämpligt att i korthet angiva de faktorer, som framför andra synas ha haft en tendens att framkalla eller motverka en allmän prisstegring. Till de prisstegrande faktorerna höra:

1. En betydande höjning av flertalet importpriser ävensom av transportkostnader.
2. En minskning av varutillgången, som framkallats dels av utebliven import av utländska färdigfabrikat och råvaror, dels ock av ogynnsamt skörderesultat.
3. Starkt stegrade statsutgifter, vilka föranlett avsevärda budgetunderskott.
4. En av indexlönesystemet framkallad stegring av arbetslönerna, som för större delen av de anställda inom industri och handel för närvarande ligga 8.7 procent högre än i mars 1940.
5. En höjning av inkomsterna för skogsägare, sammanhängande med prisstegringen å vedbränsle.
6. En ökning av vinstmarginalen för vissa industrier m. fl. företag, vilken höjning tillfört företagen betydande vinster.

Såsom prisstegringen motverkande faktorer kunna å andra sidan nämnas:

1. En stegring av varuproduktionen inom viktiga områden.
2. Exportens nedgång, vilken varit ägnad att åstadkomma en minskning av köpkraften.
3. En väsentlig inskränkning av verksamheten inom vissa näringsgrenar, främst byggnadsindustrien, varigenom köpkraften likaledes minskats.
4. Den skärpta beskattningen, vilken dels indragit köpkraft till det all-

männa och dels — vad särskilt angår krigskonjunkturskatten — motverkat tendenser till prisuppskrivning.

5. Den statliga upplåningen och den i samband därmed bedrivna allmänna propagandan för ökad sparsamhet.

6. Den officiella prissättningen på varor med eller utan ransonering.

7. Den statliga prisövervakningen genom priskontrollnämnden.

Helt allmänt torde det kunna sägas, att största möjliga effektivitet i kampen mot prisstegringen uppnås, om de prisuppdrivande krafterna i görligaste mån försvagas, medan de prissänkande förstärkas. Hänsyn till försörjningens och sysselsättningens upprätthållande motiverar emellertid, såsom departementschefen i sitt ovan återgivna uttalande framhållit, en politik, som icke oväsentligt avviker från ett dylikt schema. Utskottet finner ej anledning att här närmare ingå på dessa spörsmål, vilka delvis berörts i utskottets utlåtande nr 21 rörande ränte- och lånepolitiken. En begränsning av importprisernas stegring samt en ökning av varutillgången genom import och produktionsstegring äro självfallet önskvärda. Likaså skulle en reduktion av statsutgifter och budgetunderskott få ur penningpolitikens synpunkt gynnsamma verkningar, och utskottet vill betona vikten av att statsmakterna vid avvägningen av nya offentliga utgifter, som ej uppvägas av motsvarande inkomster, beakta att därigenom de prisuppdrivande krafterna förstärkas. Den sänkning av kompensationsgraden, som skedde i det för år 1941 fastställda indexlöneavtalet för arbetarna, framstår som penningpolitiskt väl motiverad. Utskottet vill framhålla det önskvärda i att parterna på arbetsmarknaden även vid framtida avtal beakta den verkan dessa avtal kunna få på prisutvecklingen. I god överensstämmelse med riktlinjerna för penningpolitiken står jämväl den i propositionen nr 278 angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område förordade principen, att livsmedelspriserna göras på visst sätt beroende av livsmedelstillgången, så att hastiga och betydande förändringar i jordbruksbefolkningens samlade inkomst undvikas. En priskontroll, som förhindrar uppkomsten av stora vinster, utgör icke minst ett betydelsefullt led i arbetet på att begränsa prisstegringen. Effektiviteten i kampen mot prisstegringen skulle avsevärt främjas, om alla medborgargrupper klargjorde för sig vikten av att en allmän prisstegring undvikas och att detta endast är möjligt, om samtliga grupper visa återhållsamhet i fråga om krav på höjda inkomster.

Även om det i och för sig skulle framkalla en ökning av inkomsterna och sålunda komplicera uppgifterna för penningpolitiken, framstår en ökning av byggnadsverksamheten som önskvärd. Den sannolikt icke betydande höjning av efterfrågan, som därav framkallas på varumarknader, där tillgången ej kan ökas, bör motverkas med andra medel hellre än att en onödig arbetslöshet bibehålles. Det är bland annat av detta skäl, som utskottet ansett en viss sänkning av den från förkrigsläget starkt höjda räntenivån motiverad såsom ett medel att uppmuntra byggnadsverksamheten.

I den mån en begränsning av kreditgivningen anses erforderlig — en fråga som för närvarande synes sakna aktualitet — framstår, såsom bankofull-

mäktige framhålla, användandet av kreditrestriktioner såsom ett alternativ till räntehöjning. Sådana restriktioner kunna, särskilt när de användas med försiktighet, vara ett smidigare instrument än räntepolitiken. Utskottet vill i detta sammanhang påpeka, att myndigheterna äga stora möjligheter att utöva ett betydande inflytande på kapitalanvändningen genom den kontroll över råvarufördelningen, som särskilt industrikommissionen utövar. Härigenom regleras nämligen ej blott prisbildningen på råvaror och vissa andra varor utan påverkas även nyinvesteringen i fabriksanläggningar o. dyl. Genom förändringar i den statliga politik, som avser att reducera den med vissa nyinvesteringar förenade risken, kan en liknande verkan erhållas. Direkta subventioner och skattepolitiska åtgärder påverka även investeringsverksamhetens omfattning.

En utväg att begränsa prisstegringen är ransonering av de varugrupper, för vilka tillgången är så knapp, att eljest en betydande reduktion av köpkraftsvolymen genom höjda skatter eller kreditåtstramning skulle bliva ofrånkomlig för undvikande av en stark prisstegring å dessa varuslag. Metoden att inskränka köpkraften medför den olägenheten, att efterfrågan minskas även inom områden, där produktionsmöjligheterna äro tillräckliga och ej fullt utnyttjade, med påföljd att i onödan arbetslöshet och konsumtionsinskränkning framkallas. Följaktligen kan ransonering redan på ett något tidigare stadium än då den slutligen måste tillgripas vara att föredraga framför skattehöjningar eller kreditinskränkning, hur föga önskvärda ransoneringsåtgärder än i och för sig äro.

Uppenbart är också, att priskontrollen har större möjligheter att uppnå effektivitet, när varutillgångens fördelning behärskas. Oberoende härav kan emellertid priskontroll utöva ett väsentligt inflytande på prisutvecklingen, och utskottet anser det vara ställt utom allt tvivel, att den svenska priskontrollen varit av mycket stor betydelse och kan bliva det ännu mera i framtiden. Utskottet finner ej anledning att närmare ingå på principerna för priskontrollen men vill understryka det uttalande från departementschefens sida, i vilket han i full överensstämmelse med ovan angivna riktlinjer för penningpolitiken framhåller, att ökad knapphet i tillgången på en viss vara icke är en tillräcklig grund för en prishöjning samt att ej heller den ökning av kostnaderna per enhet tillverkad vara, som uppstår, när de fasta kostnaderna slås ut på en minskad produktionsvolym, i allmänhet kan accepteras som motiv för en prishöjning. Å andra sidan bör, såsom departementschefen härefter anför, en ökning av de rörliga kostnaderna i regel utgöra ett skäligenligt motiv för en prishöjning. Då den nuvarande priskontrollen ej omfattar utvecklingen på hyresmarknaden, vill utskottet framhålla vikten av att denna följes med uppmärksamhet och att vid behov en offentlig hyresreglering kommer till stånd.

I likhet med bankofullmäktige anser utskottet, att frågan om en höjning av den svenska kronans yttre värde genom en sänkning av de utländska växelkurserna för närvarande saknar aktualitet.

Till sist vill utskottet framhålla, att genom samverkan mellan de finansiella myndigheterna och övriga ekonomiska krafter i samhället allmänhetens oro

för inflation torde kunna dämpas. Dess bättre ha i vårt land inga allvarliga tendenser till en flykt till sakvärden framträtt, och de torde i framtiden som hittills kunna förebyggas genom upplysning, tjänliga beskattningsåtgärder och en efter förhållandena avpassad prispolitik och priskontroll.

Det framgår av vad utskottet här ovan uttalat, att några enhetliga penningpolitiska handlingsnormer icke kunna angivas. Om penningpolitiken samordnas med den ekonomiska politiken i övrigt och med energi fullföljes efter de linjer, varom full enighet synes råda, torde utsikter finnas att vårt land skall undgå de sociala olägenheter och ekonomiska rubbningar, vilka följa med en stark och inflationsbetonad prisstegring.

Vad slutligen angår den i propositionen gjorda hemställan om fortsatt befrielse för riksbanken från sedelinlösningskyldigheten, har densamma ej givit utskottet anledning till erinran.

Åberopande det anförda får utskottet hemställa,

att riksdagen må bifalla Kungl. Maj:ts förevarande proposition.

Stockholm den 6 juni 1941.

På bankoutskottets vägnar:

HARALD ÅKERBERG.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar Åkerberg, Berling, Sandén, Friggeråker, Nilsson i Mölndal, von Horn, Ohlin och Nordenson;

från andra kammaren: herrar Holmgren, Paulsen, Andersson i Falkenberg, K. A. Westman, Gustavson i Västerås, Andersson i Munkaljungby, Hilding och Sundberg.

Reservation

av herr Nordenson mot viss del av utskottets motivering.
